

A Földhitelbank Rt. szerepe báró dr. Kohner Adolf kapcsolatrendszerében

Bevezetés

A 19. század második fele olyan gazdasági fejlődést hozott el Magyarországon, amely addig nem tapasztalt mértékben formálta át mind a társadalmat, mind a gazdaságot. Az átalakulást érzékeltetve számos példát lehetne megnevezni: a városok – mindenekelőtt Budapest – lélekszámának emelkedését, a demográfiai átmenet hatásait, a foglalkoztatási szerkezet átalakulását, a vasútvonalak hosszának növekedését, a befektetések nagyságát vagy a modern bankrendszer kialakulását is ide lehetne sorolni.

Pénzügyi területen Budapest elsőbbsége megkérdőjelezhetetlen volt a dualizmus korában. 1867-ig csak Budapesten működtek bankok (noha az első takarékpénztárak vidéken jöttek létre), és „1877-ben például a budapesti bankok tárcájában lévő 27,5 millió forintnyi váltó az összes magyarországi bank váltóállományának $\frac{2}{3}$ -ára rúgott”, ami jócskán felülmúlta a lakosságarányos részesedést.¹ A gazdasági fejlődés a századfordulóra egyre inkább magával hozta a tőke és a termelés koncentrációját, többnyire Budapesten. A Magyar Általános Hitelbank, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt., a körülöttük formálódó bankcsoportokkal együttesen a magyarországi hitelintézetek összestőkéjének 57,38%-ával rendelkeztek 1913-ban.² A legnagyobb ipari koncentráció azonban vidéken, a vasiparban alakult ki, mert a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt., az Osztrák–Magyar Államvasúttársaság, valamint a kincstár tulajdonában álló Diósgyőri Vas- és Aczélgyár és Vasművek (beleértve a szintén kincstári tulajdonban álló zólyombrézói és vajdahunyadi üzemek termékeit is) állította elő a hazai acéltermelés csaknem 100%-át.³

A koncentráció mellett a pénzintézetek számának dinamikus növekedését mutatja, hogy Magyarországon 1900 és 1910 között 64,7%-kal növekedett a bankok,

1 Tomka 2000: 27.

2 1900-ban 47% volt ez az arány. Berend–Ránki 1955: 66–69.

3 Kövér 1982: 214.

takarékpénztárak és földhitelintézetek együttes száma. Budapesten azonban ennél is nagyobb arányú volt a bővülés, mert ugyanezen időszak alatt 34-ről 98-ra emelkedett a számuk⁴ (+188%); a növekedést végül csak az első világháború állította meg. 1911-ben került sor a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének (köznapi nevén: Altruista Bank) megalapítására, amelyben a magyar állam 8 millió koronával vett részt, tulajdonosai pedig más földhitelintézetek voltak, így például az 1862-ben alapított Magyar Földhitelintézet vagy az 1880-ban megalakított Kisbirtokosok Országos Szövetsége.⁵ Az Altruista Bankot „a földhitelintézetek és takarékpénztárak mezőgazdasági jellegű” tevékenységének finanszírozására, illetve a számukra szükséges hitel biztosítására hozták létre.⁶ A bank 1911–1914 között 32 birtokot⁷ vásárolt meg, de 1911-től piaci vetélytársa is akadt: a Földhitelbank.

Jelen vizsgálatunk a Földhitelbankra összpontosít, amelyet 1911-ben alapítottak meg, azzal a fő céllal, hogy földbirtokokat vásároljon, majd azokat parcellázva továbbértékesítse. Az alapításban tevékeny szerepet vállaló báró dr. Kohner Adolf pályafutásában ez fontos mérföldkőnek tekinthető, noha 1911 előtt is kapcsolatban állt más bankokkal, sőt, tisztséget is vállalt ezeknél. Az itt szerzett közel egy évtizedes tapasztalatokkal felvértezve 1921-ben saját családi cégének profilját bővítette ki „banki és váltó üzletági” tevékenységgel, amit Kövér György a kereskedőbankárok század eleji másodvirágzásának egyik példaként említett.⁸ A másodvirágzás előzményeként is értelmezhető Földhitelbankkal azonban eddig még nem foglalkoztak a gazdaságtörténeti kutatások. Kisebb számban Kohner Adolf családjáról és a családi cég öröklésével kapcsolatban találunk tanulmányokat,⁹ illetve a bankok helyzetét a két világháború közötti időszak és a gazdasági világválság idején tárgyaló egyes munkákban említik meg példaként a Földhitelbankot.¹⁰ A bank története azért is számíthat megkülönböztető figyelemre, mert még a világgazdasági válság előtt fel kellett számolni, ahogy Tomka Béla írja, „csak egyetlen nagyobb hazai bank került csődbe: a Földhitelbank [...] bukásához [...] merész spekulációi vezettek”.¹¹

Tanulmányunkban azonban főként az 1911 és 1922 közötti időszakra fogunk összpontosítani, mert 1922–1923 folyamán jelentősen módosult a Földhitelbank tulajdonosi köre az újonnan megjelenő angol és francia befektetőknek köszön-

4 Magyar Statisztikai Évkönyv 1900: 277; Magyar Statisztikai Évkönyv 1910: 289.

5 A sajtó által „Állami agrárbanknak” is nevezett pénzügyi intézet megalapításakor a magyar állam által biztosított 8 millió korona 80 üzletrésznek felelt meg (53,3%). A tulajdonosok között a Magyar Földhitelintézet 35, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete 20 és az Országos Központi Hitelszövetkezet 15 üzletrésszel rendelkezett. Sebők 1993b: 66. Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége. *Az Újság*, 1911. június 27. 19.

6 Sebők 1993a: 47.

7 'Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége' szócikk. Révai Nagy Lexikona 1915: 147–148.

8 A bankcégé alakítás a családi vagyon kezelését és az ipari érdekeltségek finanszírozását és irányítását szolgálta. Kövér 1997: 47–50.

9 Kövér 2011: 43–45.

10 Pogány 1997: 116.

11 Tomka 2000: 115.

hetően. A bank története így lényegében három szakaszra bontható: az alapítástól a külföldi befektetők megjelenéséig (1911–1922), míg a második szakasz (1922–1929) a betétesek bizalmának megszűntéig tartott. A harmadik szakasznak a felszámolás története tekinthető, ami a teljes 1930-as évtizedet magában foglalta, sőt, az egykori vezérigazgató, Paupera Ferenc és a bank közötti kártérítési, nyugdíjazási és más ügyeket érintő egymás közti pereskedésnek csak a felperes halála vetett véget 1943-ban. Megjegyzendő, hogy a harmadik szakasszal kapcsolatban maradt fenn a legtöbb – többcsomónyi – irat a levéltárakban, amelyeket külön tanulmányban lenne érdemes összegezni a jövőben. A fennmaradt források lehetővé teszik a Földhitelbank történetének csaknem teljes rekonstrukcióját.

Előzmények. Kohner Adolf és családja, a Földhitelbank megalapítása

Báró dr. Kohner Adolf (1866–1937) a pesti gazdasági elit meghatározó tagja volt a 20. század első három évtizedében. A „multipozíciós elitbe”¹² való tartozását mutatja nagyszámú gazdasági, társadalmi, kulturális és tudományos pozíciója, gazdag kapcsolatrendszere. Gazdasági vonatkozású érdeklőségeibe részben beleszületett, így nagykereskedő családjának¹³ negyedik generációs tagjaként¹⁴ pozíciói egy részét örökölte, mint például az Angol–Osztrák Bank főtanácsosi tisztségét. A Kohner Adolf Fiai közkereseti társaságot Kohner Zsigmond és Károly 1872. május 6-án alapították meg. A cég profiljában többször is történt változás, 1894-ben a terménykereskedés mellé az értéktárú tevékenységi kör csatlakozott, majd 1921-ben a bank- és váltóüzlet-tulajdonos tevékenységeket is regisztrálták. Így hivatalosan is kereskedő bankházzá vált Kohnerék családi vállalata.¹⁵

Az 1908-tól a család fejének számító báró dr. Kohner Adolf korának legnagyobb vállalatalapítója volt, összesen 34 céget alapított, továbbá 63 különböző cégben volt részvényes, és 3 közkereseti társaság tulajdonosa is volt egyben. 1925 körül összesen 32 banki és vállalati tisztséget viselt: 11 elnöki, 1 társelnöki, 3 alelnöki, 15 igazgatósági, 1 felügyelőbizottsági, illetve 1 kereskedő bankház tagja is volt.¹⁶

1909. november elejéig báró dr. Kohner Adolf a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatóságának is a tagja volt. Ennek a pénzügyi intézetnek számos érdeklősége volt, ezek közül most csak a vegyiparban tevékenykedő Hungária Műtrágya, Kénsav-

12 Lengyel György kutatásai alapján Kohner Adolf 1927-ben és halála évében, 1937-ben is a multipozicionális gazdasági elitbe tartozott, mivel legalább három elitpozíciót birtokolt. Lengyel 1993: 125–126.

13 A család történetét nem ismertetjük, mert azt korábban Hlbocsányi Norbert már megette. Hlbocsányi 2015: 137–170.

14 A Halmos Károly által meghatározott vállalkozócsaládok tipológiája szerint Kohnerék az A típusba tartoztak. Halmos 2005: 46.

15 BFL VII. 2. e. 1A kötet, 4a–4b, 92A kötet, 133, régi Cg. 1876/21, Cg. 7776, Központi Értesítő 1894. április 1. 493, 1921. szeptember 29. 865.

16 Központi Értesítő 1894–1938; Mihók-féle Compass 1910–1912; Nagy Magyar Compass 1912–1939.

és Vegyipar Rt.-t¹⁷ említjük meg, amelynek egyik fő részvényese a bank volt.¹⁸ Mivel a hasonló profilú Danica Boszniai Ásványolaj- és Vegyigyár Rt. gyárban is részvényes volt, az utóbbi helyzetének megerősítése végett a Kereskedelmi Bank a műtrágyakartellnél harcolt ki kvótát a Danica számára. A sikeres művelet után a Kereskedelmi Bank vezetői azt kívánták a Hungária vezetőitől, hogy vásárolják meg a Danicát 3 millió koronáért, noha a kortársak véleménye szerint csak 2 millió koronát ért. A Hungária vezetői, köztük dr. Kohner Adolf fő részvényes, nem voltak hajlandók erre.¹⁹ Az eset végül szakításhoz vezetett, Kohner Adolf lemondott a Kereskedelmi Banknál fennálló igazgatói mandátumáról, míg Lánczy Leó²⁰ és Weisz Fülöp kiváltak a Hungária igazgatóságából, de megőrizték a Kereskedelmi Banknál vezetői szerepüket. A kortársak számára, akik tudtak olvasni a sorok között, nyilvánvaló volt, hogy a Kereskedelmi Bank által kiadott közlemény inkább stilisztikai mesterműnek tekinthető. A részvények magas áron való értékesítésével a Kereskedelmi Bank nagy hasznot realizálhatott volna, és ezenkívül még kikötött magának további 100 000 korona jutalékot.²¹ Kohner Adolf volt tehát az erkölcsi győztes, aki nem hivatkozott összeférhetetlenségre (mindkét cégben betöltött vezetői tisztségre), mint Lánczy és Weisz, és a hangzatos kijelentések mellőzésével kilépett a Kereskedelmi Bankból. A kilépés azért is lehetett nagy horderejű, mert a Kereskedelmi Bank igazgatóságában az alapítástól kezdve mindig szerepelt valaki a Kohner családból.²² Kohner Adolfot a történetek után megpróbálták rávenni, hogy vonja vissza a döntését, de erre nem volt hajlandó.

1909. november 14-én a *Pesti Napló* azt találgatta, hogy vajon melyik bank igazgatóságába fog belépni Kohner Adolf, mert a Leszámlító Bankban, a Hitelbankban és a Magyar Kereskedelmi Társaságnál is épp üresedés volt.²³ Kohner Adolf végül az Angol–Osztrák Bank igazgatóságába került be, mert a családnak ott

17 A Hungária Műtrágya-, Kénsav- és Vegyipar Rt.-t Kohner Ágoston, báró dr. Kohner Adolf nagybátyja alapította 1890-ben. BFL VII. 2. e. régi Cg. 1890/189, Cg. 1329, Okm. 409.

18 Az alapításban Lánczy Leó személyesen is részt vett 3600 darab egyenként 100 forintos részvénnyel, míg a Kohner család összesen 7500 részvényt birtokolt. Az alapítók között találjuk továbbá báró tornyai Schosberger Nándort és Zsigmondot összesen 7500 részvénnyel. Hungária Műtrágya, Kénsav- és Vegyipar Rt. 1941: 14.

19 A megíúsult üzlet utáni napokban derült ki, hogy a Kereskedelmi Bank csak az üzlet előtt néhány héttel szerzett többséget a Danica részvényeiben. A tárgyalások során a Hungária utolsó ajánlata a majdnem rákényszerített vásárlás során 2 240 000 korona volt, de azt a Kereskedelmi Bank nem fogadta el, majd ezzel megszakadtak a tárgyalások. A Kereskedelmi Bank megíúsult üzlete. *Pesti Napló*, 1909. november 14. 24.

20 1907-ig a Kohner család tulajdonában állt a legtöbb a Kereskedelmi Bank részvényei közül. Lánczy Leót Kohner Zsigmond vette fel a bankhoz, 1881-ben. Hlbocsányi 2015: 146.

21 Az eset a bankok és iparvállalatok kapcsolatának sokszínűségére is jó példa. A „kérdéses periódusban a Hungária rendszeresen kölcsönöket vett fel a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól, például 1910 végén tekintélyes, 835 421 K összegű folyószámlahitellel tartozott neki”. A Kereskedelmi Bank forrásai alapján ráadásul egészen másképp történt az eset, kezdve azzal, hogy a bank csak a Hungária megbízása miatt vette meg a Danicát. A Hungária vezetése a vétel után „mindenféle ürügy” és formaságok miatt mégsem volt hajlandó átvenni a Danica részvényeit (az alaptőke 80%-át). Tomka 1999: 142–143.

22 Kohner Adolf új igazgatósági tagsága. *Pesti Napló*, 1909. november 28. 20.

23 A Kereskedelmi Bank megíúsult üzlete. *Pesti Napló*, 1909. november 14. 24.

is volt kapcsolata: az igazgatóságnak Kohner Ágoston 1894-től haláláig, 1907-ig tagja volt.²⁴

Dr. Kohner Adolf kiemelt figyelmet fordított az agráriumra és a kapcsolódó területekre, az 1874-től a Kohner család birtokában lévő szászbereki uradalmi birtokközponton mintagazdaságot hozott létre.²⁵ 1911-ben két új, a földhöz, illetve tágabban az agrárszektorhoz kötődő befektetésben is érdekelt volt. Valószínűleg az Angol–Osztrák Bankon keresztül ismerkedett meg Wetzler Bernát (1839–1922) nagyiparossal és bankárral, aki az Angol–Osztrák Bank igazgatóságának (főtanácsának) a tagja és később elnöke is volt.²⁶ 1911 végén az Angol–Osztrák Bank budapesti fiókja és Wetzler Bernát közösen alapította újjá a kecskeméti konzervgyárat. Bárány dr. Kohner Adolf igazgatósági tagként valószínűleg az Angol–Osztrák Bankot képviselte, az első világháború végéig alelnöke is volt a kecskeméti konzervgyárnak, majd ezt követően, egészen 1927-ig elnökként vezette a céget.²⁷

A Földhitelbank működésének főbb jellemzői

A Földhitelbankot Magyar Pénzintézetek Földhitel és Ingatlanbankja Rt. néven 1911. március 16-án alapították meg, több hazai pénzintézet részvételével.²⁸ Fennmaradt forrásaink közül még a *Compass* is pontatlanul jegyzi meg, hogy a bankot az Angol–Osztrák Bank alapította több előkelő vidéki intézet bevonásával.²⁹ Az Angol–Osztrák Bank természetesen részt vett az alapításban, de a 200 korona névértékű részvényekből csupán 6250-et (20,83%) birtokolt. Az alapítók közül a legnagyobb részvényesnek a Magyar Pénzintézetek Központi Hitelbankja³⁰ számított, amely a részvények közül 18 750 darabbal rendelkezett (62,5%). Az alapításban más pénzintézetek is részt vettek, amelyek közül egy volt fővárosi székhelyű, a Budapest Erzsébetvárosi Takarékpénztár (4,16%), míg a többiek vidéki székhellyel rendelkeztek. A Kisvárdai Ipar- és Kereskedelmi Bank Rt. 750 részvényt birtokolt (2,5%). Hat további pénzintézet, az Aradmegyei Takarékpénztár, az Aradi Első Takarékpénztár, a Lévai Takarékpénztár, a Szombathelyi Takarékpénztár, a Miskolci

24 Kohner Adolf új igazgatósági tagsága. *Pesti Napló*, 1909. november 28. 20.

25 Hlbocsányi 2015: 150–151.

26 1875-ben Inzersdorffban alapította meg a Wetzler B. & Com. konzervgyárat, amely a közös hadseregnek gyártott hús-, zöldség- és kávékonzerveket. Todesfalle. *Wiener Salonblatt*, 1922. május 27. 7. 11.

27 Bagdi–Hlbocsányi 2019: 334–338.

28 A Magyar Pénzintézetek Központi Hitelbankja V. kerületi Arany János utca 24. szám alatti helyiségében. Magyar Pénzintézetek Földhitel- és Ingatlanbankja. *Magyarország*, 1911. március 16. 14.

29 Mihók-féle *Compass* 1911: 211.

30 A vidéki pénzintézetek összefogására jó példa, hogy 1904-ben „érdekeinek ápolása, fejlesztése, megvédése és tömörülése céljából” két szövetség is keletkezett egymás erkölcsi és pénzügyi támogatására. 1906-tól azonban szétválasztották a teendőket: az anyagi érdekek képviselését a Magyar Pénzintézetek Központi Hitelbank Részvénytársaságára bízták. Mihók-féle *Compass* 1911: 229–230.

Takarékpénztár és a Debreceni Első Takarékpénztár pedig 500-500-at birtokolt a részvényekből (1,67-1,67%).³¹

A Magyar Pénzüntézetek Földhitel és Ingatlanbankja Rt. üzleti tevékenységét 1911. június 9-én kezdte meg. A bank alapszabálya hét pontban foglalta össze a bank üzletkörét (6. §). A legfontosabb ezek közül, hogy a bank célja a földbirtokok, telkek és ingatlanok megszerzése, vagy kölcsönök nyújtása ezekre az üzletekre, hogy a vevők a bank felügyelete alatt részben vagy egészben továbbadják azokat.³² Önálló pontban fogalmazták meg, hogy a megszerzett ingatlanokat földarabolva is értékesítik. Célként határozták meg továbbá, hogy az ingatlanokat közvetlen gazdálkodás vagy haszonbérbe adás révén is hasznosítják. Az alapszabály 7. paragrafusa tartalmazta az Angol–Osztrák Bank részvényvásárlási előjogát a jövőbeli tőkeemelések során egészen 1922. december 31-ig, amit a következő évben a részvények 50%-ára terjesztettek ki. Az alapszabály azt is rögzítette, hogy minden igazgatósági tagnak kötelező volt 25, míg a felügyelőbizottsági tagoknak 10 darab részvény birtoklása.³³

A Földhitelbankkal kapcsolatban nem maradt fenn olyan részvényeslista, amely minden részvényest tartalmazott volna. Elérhető azonban az évi rendes közgyűléseken részt vevők névsorai, amelyek ugyan soha nem voltak teljesek, de a letett részvények aránya jellemzően az alaptőke összegének 55–85%-a között mozgott (körülbelül 40–50-en vettek részt egy-egy közgyűlésen). A Földhitelbank működésének első évében jelentős átrendeződés következett be a részvényesek között. Az 1912-ben kiadott előző, csonka évről szóló jelentésben már nem említik meg a Magyar Pénzüntézetek Központi Hitelbankját.³⁴ Mivel az első közgyűlésen (1912. má-

31 MNL OL Z 109. C 32. tétel, A Pénzüntézetek Központ szakértői jelentése a Földhitelbank Rt. ügyében. 1930. január 18. 5.

32 Magyarországon számos pénzüntézet foglalkozott földvásárlással és parcellázással. Az Orosházi Általános Takarékpénztár Lavátka Béla sárgahegyesi (a Csongrád vármegyei Eperjes falu határában fekvő) 1200 kat. holdnyi birtokát osztotta fel 10 kat. holdankénti parcellákra 1912-ben. A Nyugatmagyarországi Gazdasági és Parcellázó-Bank Rt. a Pozsony vármegyei Szász község határában vásárolt nagyobb földdarabot. A Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége megvásárolta 820 000 koronáért Floreán Gerő 1500 kat. holdnyi birtokát, ami Apanagyfalú, Magyardicse, Szászfellak községek határában (Szolnok-Doboka vármegye) fekvő. Ugyanez a bank vásárolta meg Kovács Gyula országgyűlési képviselő inápusztai (ma Gölle község határa) birtokát is. Megindul a parcellázás. *Pesti Napló*, 1912. március 15. 17. Az Altruista-bank birtokvásárlásai. *Pesti Napló*, 1912. március 15. 17. A Magyar Telepítő és Parcellázó Bank 1915-ben a rokkant katonákat látta el 10 kat. holdnyi földdel, azt valva, hogy így kell rajtuk segíteni, nem „könyöradomány-nal”. Földbérlet a rokkant katonáknak. *Pesti Napló*, 1915. június 13. 21. A *Pesti Napló* az alábbi bankokat sorolta fel, amelyek érdekeltek voltak uradalmakban (1917): Magyar Általános Hitelbank (érdekeltsége: Mezőgazdasági Ipar Rt., Pannonia Kendergyár Rt., Szegedi kenderfonó); Kereskedelmi Bank Rt. (érdekeltsége: Magyar Föld Rt.); Magyar Bank Rt. (érdekeltsége: Magyar Földbirtokbank); Agrár Bank (érdekeltsége: Telepítő Bank). Külföldi bankok, amelyeknek 1917-ben volt érdekeltségük magyar uradalmakban: Wiener Bankverein (Központi Textilipar Rt.), Süddeutsche Landwirtschafts-Gesellschaft; Ungarische-Deutsche Pachtgesellschaft. A bankuradalmak katasztere. *Pesti Napló*, 1917. április 24. 9–10.

33 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Alapszabály az 1911. évből.

34 A Magyar Pénzüntézetek Központi Hitelbankja ugyanis már 1911-ben 7182,7 korona veszteséggel zárta az évet, sőt, mindez 1912-re tovább növekedett 9 244 457 koronára. A pénzügyi gondok elindítója valószínű-

jus 12.) 16 805 részvényt tettek le (56%) a megjelent részvényesek, s az említett Hitelbank képviselői sem vettek részt, valószínűsíthető, hogy részvényeiket többnyire magánszemélyeknek adták el. A részvényesek között egyetlen pénzintézet, a Nemzeti Takarékpénztár és Bank Rt. jelent meg, de a részvények közül csupán 1225-tel rendelkezett (4%). Az Angol–Osztrák Bank viszont egészen 1922 végéig az egyik legnagyobb részvényesnek számított minden évben, sőt, a Földhitelbank pénztáraként is az Angol–Osztrák Bank budapesti telepét jelölték meg. Az Angol–Osztrák Bank birtokában azonban csak 2020 részvény maradt meg, az alapításkori 6250 részvényéből a hiányzó kétharmad feltehetően a bank vezetőségének tulajdonába került át, így például dr. Kohner Adolf 1245 részvennyel bírt. A Magyar Pénzintézetek Földhitel és Ingatlanbankja kibővítette üzletkörét, és a kamatozó kötvények kibocsátását is felvette tevékenységei közé. Mindezzel együtt járt, hogy az 1912. évi közgyűlésen nevet is változtattak, az új elnevezés Földhitelbank Rt. lett.³⁵

A Földhitelbank fennállása alatt többször, 1923-ig összesen hétszer került sor alaptőke-emelésre (1. táblázat), az első alkalommal 1916. május 16-án, amikor az alapításkori 6 millió korona összegű alaptőkét 10 millióra emelték fel. 1921-ig minden tőkeemelés közös jellemzője volt, hogy az Angol–Osztrák Bank az alapszabályban is rögzített – tízéves időtartamra biztosított – részvényvásárlási előjog birtokában az új kibocsátású részvények 50%-át átvette.

1. táblázat. A Földhitelbank alaptőkéjének és részvényeinek összege

Időpont	Alaptőke összege	A részvények névértéke	A részvények árfolyama
1911. március 16.	6 millió K	200 K	200 K
1916. május 16.	10 millió K	200 K	215 K
1917. november 18.	20 millió K	200 K	320 K
1920. február 21.	30 millió K	200 K	835 K
1920. december 16.	42 millió K	200 K	2 500 K
1921. november 28.	56 millió K	200 K	1 500 K
1922. december 15.	84 millió K	200 K	2 500 K
1923. július 31.	130 millió K	200 K	25 000 K
új értékelésű mérleg, 1925	31 250 millió K	200 K	
új értékelésű mérleg, 1925	6,5 millió P	50 P	

Forrás: MNL OL Z. 109. C. 32. tétel, A Pénzügyi Központ szakértői jelentése a Földhitelbank Rt. ügyében. 1930. január 18. 6–8.

leg az volt a Hitelbanknál, hogy 1911-ben 10 000 korona névértékű részvényt helyeztek el Párizsban, de annak ellenértékét nem kapták meg. A folyamatosan súlyosbodó pénzügyi nehézségek azt eredményezték, hogy a közgyűlés 1913. június 30-án kimondta a felszámolást.

35 A Földhitel és ingatlanbank új cége. *Pesti Napló*, 1912. július 18. 16.

A Földhitelbank fennállása során minden évben nyereséggel zárta üzleti éveit.³⁶ A közgyűlési jegyzőkönyvek a folyamatos gyarapodásról vallanak: „*a háború előtti vagyonunkat, ami tudvalevőleg 6 millió aranykorona alaptőkéből állott, a jövőben kifejtendő üzleti tevékenységünk számára nemcsak csonkíthatatlanul átmenteni, hanem sikerült értékállón elhelyezett tőkéinket az ismeretes nyomasztó gazdasági viszonyok között és az inflációs idők értékromboló hatásával szemben az évek során megfelelően gyarapítani.*”³⁷ Sikerült üzletileg távol maradni a világháborútól is, mert „*speciálisan háborús konjunktúrával bíró áruüzlettel nem foglalkoztunk.*”³⁸ Sőt, az 1918–1919. évi események során „*a proletárdiktatúra, valamint a forradalmi zendülések dacára birtokaink állagát csorbíthatatlanul tudtuk megőrizni [...], veszteség nem érte banküzletágunkat.*”³⁹

A Földhitelbank az általa megvásárolt földeket nemcsak parcellázva értékesítette, hanem maga is modern, belterjes gazdasági művelésre törekedett. Az 1917-es üzleti évről szóló jelentésben például megjegyezték, hogy „*saját gazdálkodásunk céljára több nagyobb kiterjedésű mező- és erdőgazdálkodási birtokot vásároltunk, és ezeken minél belterjesebb gazdálkodásra törekedünk.*”⁴⁰ Az ingatlanszámlán a bevételek az állatok, a termények és a termékek értékesítéséből származtak. Az 1916. évben az ingatlanok működtetéséből 536 497,06 korona tiszta nyereség realizálódott a bank számára.⁴¹ Az 1918–1919. évi zárszámadásban viszont közreadták a megtermelt mennyiségeket, eszerint évi 300 000 köbméter fát termeltek ki, 5000 hektoliter spirituszt, 10 000 hektoliter pálinkát és likőrt, 50 000 hektoliter sört és 4 millió réglát állítottak elő, de a vásárló és feldolgozó partnerekről nem ejtettek szót. Foglalkoztak továbbá bányaműveléssel is, de a zárszámadásban erről sem közöltek egyéb részleteket.⁴²

36 A zárszámadás adatai szerint még az 1928. évet is nyereséggel zárták, amit a bekövetkező fizetési képtelenség miatt egyesek vitattak, ezért a szakértőknek is külön foglalkozniuk kellett a közreadott mérleg egyes adatainak vélt vagy valós tartalmával. Az 1916. évi közgyűlés alapszabálya 38. §-nak 2. fejezete rögzítette, hogy a befizetett részvénytőke 5%-os kamatának megfelelő összeget osztalékra kell fordítani. BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. 1916. május 15-i közgyűlési jegyzőkönyv. Az osztalék mértéke részvényenként az 1911. évre: 4,5 korona; az 1912–1915-ös évekre: 10 korona; 1916-ban: 12 korona; 1917-ben: 16 korona; 1918–1919-ben: $2 \times 20 = 40$ korona; 1920-ban: 60 korona; 1921-ben: 75 korona; 1922-ben: 200 korona volt. Nagy Magyar Compass 1922: 166.

37 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1925. évről.

38 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1916. évről.

39 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1918. és 1919. évekről.

40 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. 1917. november 18-i rendkívüli közgyűlési jegyzőkönyv és igazgatósági jelentés.

41 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1916. évről.

42 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1918. és 1919. évekről.

A Földhitelbank által megvásárolt birtokok

A Földhitelbank alapításkori célja az volt, hogy földbirtokokat vásároljon, majd azokat feldarabolva kisebb parcellákként értékesítse. A bank 1911 és 1925 között összesen 105 164 katasztrális hold – többnyire hitbizományi – földet vásárolt fel⁴³ (2. táblázat). A vásárlás időbeli megoszlása a következőképpen alakult: az első három évben 36 547 kat. holdat vettek, amiből 11 436 kat. holdat engedtek át megvásárlásra.⁴⁴ Az első világháború alatt összesen 84 031 kat. holdat vásároltak meg, amiből a bank 52 589 kat. holdat parcellázott és értékesített.⁴⁵ A saját kezelésben maradt birtoktesteken szeszfinomító, sörgyár, műmalom, gyümölcsüzem létesült.⁴⁶ A vásárlók többnyire kis- és középbirtokosok voltak, akik – a Földhitelbank 1917. június 6-i közgyűlésén elhangzottak szerint – a későbbiekben mindannyian életképes gazdaságokat tudtak működtetni.⁴⁷ Az eladási árakról nincs konkrét információnk, de az 1916. évről szóló zárszámadásban utaltak a „hazafias” érzettel alkalmazott üzletpolitikára. *„Megállapíthatjuk, hogy a tőlünk vásárolt kis- és középbirtokok, amennyiben további forgalom tárgyát képezték, már egy éven belül is nagyobb, sőt néha dupla áron képezték adásvétel tárgyát a gazdák között, ami annak bizonyítékául is szolgál, hogy részünkről az ingatlanok eladásáról minden esetben, fáradságunknak és üzleti kockázatunknak csak kis arányban megfelelő mérsékelt haszonnal elégedtünk meg.”*⁴⁸ Az 1917. évi igazgatósági jegyzőkönyvben maradtak fenn adatok arra vonatkozóan, hogy *„Szegevár, Királyság, Cseresznyelászló és Újváros községek határában lévő parcellázási vállalkozásunk [...] teljesen befejeztetett. [...] E vállalkozás keretében 15 518 hold került feldarabolás alá, amiből 106 fél részére 2–10 holdig, 117 fél részére 10–30 holdig, 25 fél részére 31–60 holdig, 12 fél részére 61–140 holdig és 8 fél részére 141–400 holdig terjedő középbirtok keletkezett. 3583 magyar holdat [...] közérdekből a magyar királyi telepítési alapnak engedtünk át törpebirtokok létesítése céljából és 5740 magyar holdból két nagyobb birtok alakult.”*⁴⁹

43 Az adatok az 1925. évről szóló zárszámadásból származnak. Megjegyzendő, hogy az eredeti forrásban rosszul adták össze a területi adatokat, 3 kat. holddal elszámolták. BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. 1926. április 30-i közgyűlési jegyzőkönyv. A pontos számok meghatározása azért is ütközhet nehézségbe, mert volt olyan birtok, amelyet eredetileg más pénzintézet vásárolt meg. Az apácaszakállasi (Komárom vármegye) Világhy-birtokot például a Központi Hitelbank a vásárlás után egy hónappal továbbadta a Földhitelbanknak. Az 1800 kat. holdnyi birtok vételára 1 150 000 korona volt. A Földhitelbank 800 kat. holdon gyümölcsgazdaságot kívánt létesíteni. Megindul a parcellázás. *Pesti Napló*, 1912. március 15. 17; A Központi hitelbank birtoka. *Pesti Napló*, 1912. április 6. 18.

44 Az 1913. évben megvásárolt birtokok értékére utalhat, hogy a 4 016 380 korona értékű földterületből az év során 3 677 268 korona értékű ingatlan kelt el. A Földhitelbank közgyűlése. *Magyarország*, 1914. április 1. 16–17.

45 A Földhitelbank tízéves jubileuma. *Világ*, 1921. június 21. 6–7.

46 A Földhitelbank tízéves jubileuma. *Világ*, 1921. június 21. 7.

47 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1916. évről.

48 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1916. évről.

49 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. 1917. november 18-i rendkívüli közgyűlési jegyzőkönyv és igazgatósági jelentés.

Még 1919-ben sem voltak említésre méltó nehézségek, mert „*parcellavevőink még a proletárdiktatúra alatt is majdnem kivétel nélkül, pontosan eleget tettek fizetési kötelezettségeiknek, és nem tudunk közöttük egyet sem felemlíteni, aki az ingyen tulajdonszerzés álláspontjára helyezkedett volna*”.⁵⁰

2. táblázat. A Földhitelbank által megvásárolt földbirtokok 1911–1925 között

Település vagy birtokos	Megye	Terület (kat. h.)
Helvécia szőlőbirtok	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	1 674
Örkény község*	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	2 163
Coburg-Gothai és Károlyi hitbizomány**	Gömör, Nógrád, Hont	4 349
Mikebudapuszta község	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	322
Papos község	Szatmár	518
Derekegyháza (gróf Károlyi László hitbizomány)	Csongrád	12 104
Poroszká*** (gróf Kőnigsegg hitbizomány)	Trencsén	14 987
Hajnik község	Zólyom	1 440
Bócsa község	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	1 003
Vése község (gróf Batthyány Pálné)	Somogy	2 020
Gatály község†	Bihar	1 811
Morvaszentjános (herceg Hohenlohe Öhringen birtok)	Pozsony	16 792
Horócz község	Trencsén	680
Tápiógyörgye	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	2 254
Tiszakarád község	Zemplén	4 634
Kisperkátá (gróf Szapáry László)	Fejér	6 289
Daruvár	Pozsega	29 838
Kádár	Temes	2 286
Összesen		105 164

* A bank 1913-ban még csak földterületet bérelt Örkény községben. A Földhitelbank R–T. *Pesti Napló*, 1913. április 8. 20.

** A Földhitelbank Fülöp Szász-Coburg-Gothai (1844–1921) hercegtől a Nógrád vármegyei Füleksávo, Fülek, Bolgárom, Galsa, Kétkeresztúr, a Gömör vármegyei Dereske, Süvéte, Kisperlász és a Hont vármegyei Ipolyvece, Ipolynyék, Palást, Szalatnya és Ösöd települések határában fekvő hitbizományi területeket vette meg. A több tagból álló rét és szántó a kisbirtokosok birtokai között feküdt, így alkalmas volt a parcellázásra. A Földhitelbank új üzlete. *Pesti Napló*, 1912. szeptember 29. 24. A birtok nagy részét, felparcellázva – „*jelentékeny haszonnal*” – még 1912 folyamán el is adták. Földhitelbank Részvénytársaság. *Az Újság*, 1913. március 20. 19.

*** 1924-ben Paupera Ferenc azért szorgalmazta a Magyar–Csehszlovák Kamara létrehozását (majd annak vezetőjévé is választották), mert a Földhitelbank tulajdonában Csehszlovákiához tartozó területek is voltak. MNL OL Z 109. C 35. tétel, Szakértői jelentés 1929.

† Vése, Gatály, Tőföld és Bócsa eladása 1919-ben történhetett meg. BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1918. és 1919. évekről.

Forrás: BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1925. évről

50 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1918. és 1919. évekről.

A Károlyi László-féle hitbizomány megszerzése 1913-ban nagy visszhangot keltett, aminek oka valószínűleg a birtok nagysága, illetve az a tény lehetett, hogy az akkor még csupán két éve fennálló intézetnek sikerült a birtokot megvásárolnia. A Károlyi-féle hitbizomány Hódmezővásárhely, Orosháza, Szentes, Mindszent és Csongrád települések között terült el. A hitbizomány által kötött földek eladásához a hitbizományi törvényszék jóváhagyására is szükség volt. A Földhitelbank, az Angol–Osztrák Bank és a Kohner Adolf Fiai cég együtt konzorciumot létesített, és az előzetes megállapodás szerint 5 000 000 korona tőkével rendelkező részvénytársaságot hoztak létre a vásárlás lebonyolítására.⁵¹ A hitbizomány területe összesen körülbelül 20 000 kat. hold volt, ebből 10 000 kat. hold egy darabban feküdt, míg a másik fele több kisebb darabban.⁵² A vásárlók célja az volt, hogy először a kisebb darabokat parcellázzák. A 10 000 kat. holdnyi birtoktestet először három évre bérbe vették, de egyúttal opciót is szereztek a lejáratkor esedékes vásárlásra.⁵³ Gróf Károlyi László az adásvételkor kikötötte a helyiek előnyben részesítését az értékesítésben.⁵⁴ Nem hivatalos adatok szerint 20 millió korona volt a vételár, de ezt nem erősítették meg egyik oldalról sem.⁵⁵ Az adásvétel résztvevőit meglepetésként érte a hír, hogy 1913. április 8-án megjelent egy miniszteri rendelet, amelynek értelmében az ilyen típusú hitbizományi adásvételekhez a földművelésügyi miniszter engedélye is szükségessé vált.⁵⁶ Ha ezzel a felek nem rendelkeztek, akkor először az igazságügyhöz kellett elküldeni a papírokat, amely azokat a földművelésügyhöz továbbította. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége (Altruista Bank) megkerülhetetlenné vált a hitbizományi földek értékesítésében. Az Altruista Bank ugyanis a földművelésügyi miniszter „irányítása mellett” működött. Elnöke Teleszky János volt, aki 1912. április 22. és 1917. január 15. között pénzügyminiszter volt, ráadásul korábban államtitkári beosztásban ő kezdeményezte az Altruista Bank megalapítását.⁵⁷ A szerződő feleknek 1913 decemberére sikerült minden hivatalos hozzájárulást megszerezniük az adásvételhez. Az üzletbe azonban be kellett vonni az Altruista Bankot is – melynek

51 Egy Károlyi-féle hitbizomány eladása. *Pesti Napló*, 1913. április 12. 18.

52 Húszezer hold kötött birtok fölszabadulása. *Pesti Napló*, 1913. április 13. 21.

53 A Földhitelbank 1925. évről szóló zárszámadásában nem 20 600 kat. hold, hanem csupán 12 104 kat. hold szerepelt (2. táblázat). Források hiányában nem lehet pontosan megítélni a különbséget okát. BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. 1926. április 30-i közgyűlési jegyzőkönyv.

54 Egyetlenegy adásvételről rendelkezünk információval, de azt nem egy helyi gazdával kötötték. 1916 januárjában Weiss Manfréd „Szegvár határában 60 hold földet vásárolt meg a Földhitelbanktól 87 040 korona értékben. Ebből alakult ki a derekegyházi mintagazdaság, amelyet egyedülálló módon hajóroló öntöztek.” Weiss Manfréd vételi szándéka a Károlyi-féle hitbizományra már az első világháború kitörése előtt fennállt. Az elhúzóódó engedélyek miatt végül 1915 decemberében tudott megvásárolni egy 6750 kat. holdnyi hitbizományi birtokot 5 752 000 koronáért. A földterületekből az 1930-as évek közepén 5672 kat. holdat birtokoltak Weiss Manfréd örökösei. Varga 2016: 300; Csíkvári 1938: II. 38.

55 Húszezer hold kötött birtok fölszabadulása. *Pesti Napló*, 1913. április 13. 21.

56 A rendelet tartalmát az első világháború alatt fokozatosan tovább szigorították, és minden birtokkategóriára kiterjesztették. Földbirtokreform és önkéntes parcellázás. *Világ*, 1921. június 21. 6.

57 Teleszky János' szócikk. Magyar Életrajzi Lexikon 1982: 841.

vezetője, Pap Géza korábban többször próbálta megvenni a derekegyházi uradalmat – úgy, hogy a birtokból 2000 kat. holdat át kellett engedni a magyar kormánynak telepítési célokra.⁵⁸

Az állam az első világháború után befolyásolhatta a Földhitelbank által megvásárolt birtokok sorsát azáltal, hogy a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. törvénycikk ezekre is vonatkozott. A gróf Szapáry Lászlótól (az 1920-as évek elején Magyarország londoni nagykövete) 1917-ben 6,5 millió koronáért megvásárolt kisperkátai birtokból utóbb az állam 1800 kat. holdat vett el.⁵⁹

A Földhitelbank tulajdonosi köre

A Földhitelbank tisztségviselői és részvényesei között több csoportot lehet megkülönböztetni. Az adatok a közgyűlések résztvevőire vonatkoznak, azonban soha nem jelent meg az összes részvényes. Az alapítók között volt Kohner Adolf (a Földhitelbank alelnöke), az Angol–Osztrák Bank (AOB) és annak tisztségviselői is, és az első tíz évben együttesen ők rendelkeztek a legnagyobb részvénytulajdonosi részesedéssel (3. táblázat). 1912-ben Kohner Adolf 1270 részvénytulajdonosi részesedéssel rendelkezett, Moravitz Károlynak, az AOB elnökének 1000, Korner Gusztávnak, az AOB bécsi igazgatójának 125, Landesberger Gyulának, a Földhitelbank alelnökének, az AOB főtanácsosának pedig 2000 részvénye volt. A Földhitelbank részvényese volt 1025–1025 részvénytulajdonosi részesedéssel az AOB mindkét budapesti igazgatója, dr. Pláner Miksa és Engel Pál, akik egyben a Földhitelbank igazgatósági tagjai is voltak. Dóczi Ignác, az AOB budapesti igazgatóhelyettese 1912-ben 10, 1913-ban 110 részvénytulajdonosi részesedéssel bírt. 1913-ban újabb AOB-hoz kötődő személyek jelentek meg a részvényesek között: dr. Petcheck Gyula (az AOB főtanácsosa) 150, illetve Schwartz Hugó II. (az AOB bécsi igazgatója) 325 darab részvénytulajdonosi részesedéssel. Mindez azt jelentette, hogy ez a tulajdonosi kör együttesen 1912-ben a részvények 22,35%-ával rendelkezett, de mivel az Angol–Osztrák

58 A derekegyházi uradalom parcellázása. *Pesti Napló*, 1913. december 10. 19.

59 A törvény IV. fejezete alapján ugyanis az állam megválthatta volna az 1917. évi adásvétel miatt „háborús szerzeménynek” minősülő kisperkátai birtokot. Az állam azonban nem élt a megváltási jogával a „nyilvános számadásra kötelezett vállalattal”, vagyis a Földhitelbankkal mint új tulajdonossal szemben. A földbirtok ellen a Fejér vármegyei nép igénybevételi eljárást indított. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság engedélyével a bank nem várta meg az ítéletet, hanem 1190 kat. holdat és 730 négyszögöt eladhatott olyanoknak, akik a trianoni béke által meghúzott határokon kívül rekedtek, és az anyaországba menekültek. Az ítéletben leszögezték, hogy az államhatalom nem tudja (1923 májusában!), hogy a Földhitelbanknak kötelessége lett volna-e vagyonváltságot adni. Az 1921. évi XLV. tc. (Hegedűs-féle vagyonváltsági törvény) 16. szakasza szerint a részvénytársaságok is tartoztak vagyonváltságot adni (de részvénytőkéből fizetett vagyonváltság összegével csökkenteni kellett az összeget). Az ítélet ráadásul nyitva hagyta a bank tulajdonában maradó Szapáry László-féle földek sorsát, amelyek ügyében végül póttárgyalást rendeltek el. Szapáry László megpróbálta korábbi birtokait visszaszerezni. A per végkimenetele azonban nem ismert. Földosztás Fejér megyében. *Pesti Hírlap*, 1924. augusztus 20. 3.

Banknak is voltak részvényei (2020), együttesen 29,08%-os tulajdonrésszel bírtak. 1913-ban beszállt még két vezető tisztségviselő, továbbá a korábbi Földhitelbank-részvényesek tovább növelték tulajdoni hányadukat, így 25,28%-át bírták a részvényeknek. Az Angol–Osztrák Bank megháromszorozta a részvényeit (6050), és a Kohner Adolf Fiai cégnek is volt 1250 részvénye, így a részvények 49,62%-ával rendelkeztek együttesen. A részvények relatív többsége a következő évben is e kör kezében volt, igaz, az egyes szereplők között az általuk birtokolt részvények száma majd minden évben változott (3. táblázat). 1916-ban jelent meg Hajdú Zoltán a Földhitelbank részvényesei között (550 részvény), aki akkor már az Angol–Osztrák Bank budapesti igazgatói tisztségét is betöltötte. A korábbi tulajdonosok közül az Angol–Osztrák Bank és Kohner Adolf köré csoportosulók együttesen 31,36%-nyi részvénnyel rendelkeztek 1917-ben. Megjegyzendő, hogy az 1917. évi közgyűlésen csupán harminc személy jelent meg, illetve a részvénytőkének csak a 75,84%-a volt jelen. Az Angol–Osztrák Bankhoz kötődők együttes részesedése (31,36%) valószínűleg magasabb volt a jelenlevők alapján kiszámítottnál, de ebben az évben hiányzott és így nem szerepel a kimutatásunkban Landesberger Gyula alelnök, aki 1918-ban már 2775 részvénnyel bírt. Csak az 1920. február 21-i közgyűlésen vett részt Kohner Willy⁶⁰ apósának, Basch Bélának a cége, az Unió Keményítőgyárak 1000 részvénnyel.

A Földhitelbank részvényesei közé tartozott 1912-től báró tornyai Schosberger Rezső⁶¹ (1866–1936) is, aki dr. báró Kohner Adolfnak távoli rokona volt. Kohner Adolf anyósa, egyben a nagybátyja, Kohner Zsigmond felesége tornyai Schosberger Lujza (1843–1879) volt, báró tornyai Schosberger Rezső így Kohner Willynak volt az unokatestvére.⁶² Báró tornyai Schosberger Rezső részvényei számát tekintve nemcsak az igazgatósági tagok számára minimumkövetelményként előírt 25 darab Földhitelbank-részvénnyel rendelkezett, hanem további 1225 részvénnyel is. A következő évben, 1913-ban annyi változás történt, hogy az 1225 részvényt nem ő tette le, hanem Schosberger Henrik cége. Schosbergerék nem vettek részt minden közgyűlésen (például 1914-ben és 1917-ben hiányoztak), de amikor részt vettek, akkor jellemzően a Földhitelbank részvényeinek 4%-ával rendelkeztek (3. táblázat). Schosbergerék nemcsak Kohnerék kiválásáig, 1922-ig maradtak részvényesek, hanem utána is, például 1928-ban 1735 részvénnyel bírtak, ami akkor 1,3%-nyi

60 Báró Kohner Simon Vilmos (Willy) (1877–1943) Kohner Zsigmond fia és Kohner Adolf unokatestvére volt. Hlbocsányi: 2015: 158.

61 Báró tornyai Schosberger Rezső, a Magyar Cukorgyárosok Egyesülete elnökének az apja tornyai Schosberger Henrik (1831–1898) perzsa főkonzul, nagykereskedő, nagybirtokos volt a selypi cukorgyár alapítója. A Rezsőről szóló nekrológban mégis a fiút nevezte meg a sajtó a magyar cukoripar létrehozójaként. A selypi cukorgyár megalapításában részt vett 24 részvénnyel (6%) Kohner Ágoston is. A Schosberger család vagyonának döntő többségét elvesztette az 1920-as évtizedben, amit számos rossz üzleti befektetés, spekuláció okozott, majd a korona inflációja idején bankári tevékenységbe is kezdtek, de a hatalmas veszteségek immobillá tették a céget. Meghalt Báró Tornyai Rezső. *Pesti Napló*, 1936. április 10. 9; Bencze–Koroknai 1989: 20–24.

62 A Schosberger család leszármazását Kövér György foglalta össze. Kövér 2002: 52.

részt jelentett. Báró tornyai Schosberger Rezső a Nemzeti Takarékpénztár és Bank Rt. alelnöki tisztségét is betöltötte a Földhitelbank alapításakor, így az eddig említett tulajdonosi körök és az alapító vidéki pénzüintézetek felé is összekötő szereppel bírt.

3. táblázat. A Földhitelbank közgyűlésein megjelentek és a hozzájuk kötődő érdekeltségeik által birtokolt részvények aránya (%)

Tulajdonosi csoportok	1912	1915	1917	1920
Angol–Osztrák Bank és tisztségviselői	24,85	40,68	22,17	29,43
Kohner-érdekeltség	4,23	12,58	9,19	9,93
Schosberger-érdekeltség	4,17	4,17	0	4,13
Egyéb alapító pénzüintézetek és az FB tisztségviselői	21,7	35,1	15,06	11,2
Pesti H. E. Takarékpénztár és tisztségviselői	0	0	20,62	19,41
Hatvany-Deutsch-érdekeltség	0	0	8,51	6
Egyéb	1,07	0	0,29	2,61
Nem vett részt	43,98	7,47	24,16	17,29
Összesen	100	100	100	100

Forrás: BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1912., az 1915., az 1917. és az 1920. évről

Az alapításkori részvényesek között találjuk azokat is, akiknek a Földhitelbankban viselt tisztségeik miatt kötelező volt 25, illetve 10 részvénnyel rendelkezniük. Ezek a tisztségviselők döntő többségben az alapításban részt vevő egyéb pénzüintézetek vezetőiből kerültek ki. A Földhitelbank igazgatósági tagjává választották Zádor Lajost, a Debreceni Első Takarékpénztár elnökét, Holló Sándort és Gyenes Lajost, a Magyar Pénzüintézetek Központi Hitelbankjának elnökét, alelnökét és vezérigazgatóját. A Földhitelbank igazgatósági tagjai közül többen is kötődtek igazgatósági tagként az előbb említett Hitelbankhoz: dr. Borsics Béla (egyben a Szombathelyi Takarékpénztár elnöke), Diner Gyula⁶³ (egyben a Kisvárdai Ipar és Kereskedelmi Bank vezérigazgatója) és Ottemberg Tivadar (Aradi Első Takarékpénztár elnöke). Wass Zsigmondot (1866?–1944) az Erzsébetvárosi Takarékpénztár igazgatójaként választották meg. Hoepfner Gusztáv⁶⁴ (?–1932) a Szepesi Hitelbank és Takarékpénztár vezérigazgatója volt. Ring Géza az Aradmegyei Takarékpénztár vezérigazgatója, Lichtenstein László⁶⁵ a Miskolci Takarékpénztár

63 Diner Gyula (1857?–1927) Szabolcs vármegyei aktív közéleti személyiség, 1916-tól királyi tanácsos. Kitüntetések a hadikölcsönökért. *Az Est*, 1916. szeptember 13. 6; Meghalt Diner Gyula. *Nyírvidék*, 1927. május 13. 5.

64 Elévülhetetlen szerepe volt abban, hogy a „Magas Tátra világhíres klimatikus fürdőteleppé és a téli sportok paradicsomává vált”. Amiről a régi tátrafüredi kúrlisták mesélnek. *Nemzeti Újság*, 1937. december 25. 7.

65 Homrogdi Lichtenstein László (1875–1949) földbirtokos, 1927-től a Felsőház tagja, háromszor volt Borsod vármegye és így Miskolc főispánja. Számos helyi cég, szervezet tagja, elnöke vagy díszelnöke volt. Lichtenstein László életrajza. *Miskolci Reggeli Hírlap*, 1932. október. 30. 2.

igazgatója volt. A Földhitelbank felügyelőbizottsági tagjai közé választották Tüdős János országgyűlési képviselőt (a Debreceni Első Takarékpénztár jogtanácsosa), Moskovits Miksát, a Nagyváradai Leszámloló és Pénzváltó Bank vezérigazgatóját, Leibl Vilmost, a Ceglédi Népbank vezérigazgatóját, Valkovits Jánost, a Nagyszőlősi Hitelintézet felügyelőbizottsági tagját és Katona Bélát, a Rákosmenti Takarékpénztár igazgatóságát tagját.

A vidéki pénzüzetekhez kötődő személyek jellemzően részt vettek az 1912. évi közgyűlésen, ők együttesen, illetve e körhöz számítva az általuk képviselt intézetek részvényvagyonát is, a részvények 9,5%-ával rendelkeztek. 1913-ban 12,35%-át bírták a részvényeknek, mert az aradi és a kisvárdai pénzüzetet is képviseltette magát a közgyűlésen. 3. táblázatunkban összevontuk az alapító, többnyire vidéki pénzüzetek részvényeit azok tisztségviselőinek részvényeivel, illetve a Földhitelbank tisztségviselőinek részesedésével, mivel néhány kivételtől eltekintve ezek a személyek egyszerre mindkét pénzüzetnél (valamely alapító, illetve a Földhitelbanknál is) rendelkeztek vezető pozícióval, például igazgatósági tagsággal.

Kivételként Paupera Ferenc vezérigazgató és Györgyey Miklós (tápiógyörgyei földbirtokos) említhető, ők a Földhitelbankban vállalt pozíciók mellett nem kötődtek egyéb módon az alapító vidéki pénzüzetekhez. Paupera Ferenc az alapítástól kezdve a bank vezérigazgatója volt, egészen Kohnerék kilépéséig, majd a bank első embere lett. Paupera Ferenc széles társadalmi kapcsolatokkal rendelkezett, az 1920-as években megválasztották országgyűlési képviselőnek, illetve a Magyar–Csehszlovák Kamara és a Tőzsdeklub elnökének. 1911 elején üzleti kapcsolatba⁶⁶ került Hajdú Zoltánnal, aki akkor a fiumei Forgalmi Bank Rt. trieszti igazgatójaként dolgozott, de 1916-ban már az Angol–Oszták Bank budapesti igazgatóhelyettese volt.⁶⁷ A Földhitelbank tisztségviselőihez kell sorolnunk továbbá vágvecsei Wellisch Alfréd (1854–1941) műépítést, országos középítési tanácsost, aki 1912–1913 folyamán vásárolt Földhitelbank-részvényeket, így az 1913. április 6-i közgyűlésen 2400 részvénnyel rendelkezett. A következő évtől bekerült a felügyelőbizottságba, majd még egy év múlva már az igazgatóság tagja volt (2390 részvénnyel bírt). Az első világháború végén és 1920 körül egyre több Wellisch névvel rendelkező személy jelent meg a részvényesek – részben a bank tisztségviselői – között, 1921-ben például az öt Wellisch nevű egyén együtt 7760 darab részvényt birtokolt (3,7%).

66 A Déli Vasút által kiadott, az abbáziai ingatlanok megvételére vonatkozó jogokat a Fiumei Kereskedelmi Bankra ruházták át. Az ingatlan csere- és jótállási üzletében Paupera Ferenc, illetve többek között gróf Teleki Pál későbbi miniszterelnök is érdekelt volt. MNL OL Z 109. B. 27. tétel Österreichische AG. der Hotels- und Kuranstalten, Abbazia alapítási, szindikátusi iratok, alapszabályok, az abbáziai fürdők racionális vezetésére vonatkozó utasítások, adásvételi szerződések, ingatlanok helyszínrajzai 1910–1915.

67 Hajdú Zoltán (1875–1944) karrierének legfontosabb pontja az volt, hogy 1931-ben a bécsi Creditanstalt igazgatója lett. Ha Hajdu igazgató aláírta volna. *Ujság*, 1944. január 15. 5.

A részvényesek köre 1916-ban alakult át jelentősen, mert a tőkeemelésben való részvételével a Pesti Hazai Első Takarékpénztár (PHET) is megjelent a tulajdonosok között. Ennek a lépésnek talán az első jele az volt, hogy egy évvel korábban a PHET több tisztségviselője, így Walder Gyula⁶⁸ vezérigazgató, Erney Károly⁶⁹ ügyvivő igazgató és Milos György⁷⁰ igazgató 100-100 részvénnyel megjelentek a Földhitelbank részvényesei között. A tőkeemelés után Walder Gyula a Földhitelbank alelnöke lett. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár 1917 elején 9980 darab Földhitelbank-részvénnyel bírt, míg a tisztségviselői közül Walder Gyula 150, Erney Károly 145, dr. Tóth Béla 50, gróf Wenckheim Dénes⁷¹ 25, Milos György 10 részvény tulajdonosa volt. A részvények 20,62%-ával rendelkezett ez a tulajdonosi kör 1917-ben.

Ugyancsak már 1915-ben megjelent új részvényesként a Hatvany-Deutsch család részéről a vagyon tényleges kezelője, Hirsch Albert,⁷² továbbá Hatvany-Deutsch Endre⁷³ 100-100 részvénnyel. Majd az első tőkeemeléskor, 1916-ban a Deutsch Ignác és Fia cég 4256 részvénnyel (8,5%) került a tulajdonosok közé. Rendhagyó esetnek (vagy egyéb eredetű, például gépelési hibának) tűnik, hogy a Deutsch cég képviselője, Hirsch Albert, noha igazgatósági tag is volt a Földhitelbankban, nem rendelkezett saját részvénnyel 1917-ben. A Kohner és a Deutsch család üzleti kapcsolata is hosszú múltra tekinthetett vissza, például 1881-ben együtt vásárolták meg a nagysurányi cukorgyárat.⁷⁴

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár és Kohner Adolf pozícióik révén mind szorosabb kapcsolatba kerültek egymással a következő években, így az 1920-as évek elején Kohner Adolf bekerült a PHET igazgatóságába is. A PHET részéről Walder

68 Walder Gyula (1872?–1924) több mint harminc évig szolgált a Pesti Hazai Első Takarékpénztárt, végigjárva a ranglétrát. 1923–1924-ben személyében egyesült az elnöki és a vezérigazgatói tisztség. Menczel 1940: 194.

69 Erney Károly (1874–1951) közgazdász, bankigazgató, országgyűlési képviselő (1927-től a felsőház tagja). Apja Engeszer József (1846–1929), aki 1901-től a Nemzeti Zenede igazgatója volt. Erney Károly 1894-ben lépett a PHET szolgálatába, 1924-től a pénzügyi vezérigazgatója, 1939-től az igazgatóság elnöke. 1925 nyarán Bethlen István miniszterelnök név nélkül arra utalt, hogy Budapesten van olyan bankvezér, aki 3 milliárd korona jövedelmet kap. A közvélemény Erneyre gondolt, a pénzügyi vezér viszont cáfolta. Menczel 1940: 194, 197; 'Erney Károly' szócikk. Uj Idők Lexikona 1938: 2138; A hárommilliárdos bankigazgató. *Népszava*, 1925. július 4. 12.

70 Milos György (1876–1939) 1895-től dolgozott a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál, ahol végigjárta a ranglétrát, végül 1939 májusától vezérigazgató volt, irányításával ünnepelték meg az intézet százéves fennállását. Erney Károly elnöke, Milos György vezérigazgatója a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak. *Magyar Közgazdaság*, 1939. május 25. 4.

71 Gróf Wenckheim Dénes (1861–1933) a mágánok közül először vállalkozott nagy pénzügyi intézet irányítására. 1924–1925-ben Magyarország egyik leggazdagabb emberének tartották. Fő részvényes volt a Pesti Hazai Első Takarékpénztárban és a Hazai Bankban. Wenckheim Dénes Gróf. *Nemzeti Újság*, 1933. október 13. 4.

72 Hirsch Albert (1880–1944) 1905-ben került be a Hatvany-Deutsch családba azzal, hogy feleségül vette báró Hatvany-Deutsch Irént (1885–1944), az alapító Deutsch Ignác (1803–1873) dédunokáját. 1910-ben cégjegyzésre jogosították fel. Kövér 2012: 202.

73 Hatvany-Deutsch Endre Ignác (1892–1961) dédunokája volt Deutsch Ignácnak. Halmos 2004: 94.

74 Kövér 2012: 199.

Gyula, Bíró Zsigmond,⁷⁵ Erney Károly, gróf Wenckheim Dénes, Milos György a Földhitelbank igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagja volt. Kohner Adolf és köre (Kohner Willy és az AOB tisztségviselői) összesen 56 223 részvénnyel rendelkeztek (26,77%), a PHET és tisztségviselői pedig 11,82%-kal. A Hatvany-Deutsch család tagjai és Wilhelm Artur, a Hatvanyak cégének igazgatója együtt a részvények 6,8%-át birtokolták.

A Földhitelbankban részvényes személyek és intézmények további cégek alapításában is együttműködtek. 1912 januárjában például létrehozták Budapesten a Szőlőtermelő és értékesítő Rt.-t 400 000 korona alaptőkével. Célként jelölték meg, hogy a „szőlőgazdaságok megszerzésével, azok finanszírozásával és szőlőhitelek nyújtásával” foglalkozzon.⁷⁶ Az igazgatóságba külföldi befektetők, illetve a Földhitelbank vezetői kerültek be: dr. Hans Stucki vasútépítési vállalkozó (Bern), Emil Weber (Bécs), Paupera Ferenc, Hans Steiger államnyomdai igazgató (Bern), Holló Sándor, a Lévai Takarékszövetkezet elnök-igazgatója és dr. Wagand József ügyvéd. Felügyelőbizottsági tagokká választották Zala Lajost, dr. Loser Huldreichet (berni ügyvéd) és Majtényi József főkönyvelő-helyettest.⁷⁷ Első üzletük a Kecskeméten található 1000 kat. holdnyi nagyságú Weber-féle szőlőtelep⁷⁸ megszerzése volt, amelyet telepítési módszerrel terveztek megművelni.⁷⁹ A helvéciai birtok jövedelmezőnek bizonyult, mert 75 081 korona tiszta nyereséget⁸⁰ értek el az első évben.⁸¹

Az első világháború után számos cégbe fektettek be együtt a Földhitelbank főrészvényesei. A Dietrich és Gottschlig-féle likörgyárat a Földhitelbankban részvényes bankok, a Kohner Adolf Fiai cég, illetve a Hazai Bank Rt. alapították (1919).⁸² 1920. október 25-én két céget is létrehoztak együtt: mind a Sertés, Marhahizlalo és Nagyvágó Rt.-ben, mind a Szent István Szalámi és Hentesárugyár (Győr) igazgatóságában helyet foglaltak a Földhitelbank vezetői. 1920-ban szerepet vállaltak továbbá az Aczél és Társa Gőzfavágó és Fakereskedelmi Rt.-ben.

75 Bíró Zsigmond (1849/1850?–1933) 1920. február 21-én vett részt először a Földhitelbank közgyűlésén. Hatvannégy évig szolgálta a Pesti Hazai Első Takarékpénztárt, végigjárva a ranglétrát, jogi igazgatóként ment nyugdíjba. Három évtizedig volt az igazgatóság tagja, Walder Gyula halála után (1924) négy évig alnökként (a betöltetlen elnöki tisztség miatt), majd kinevezett elnökként vezette a pénzügyintézetet. Bíró Zsigmond. Gyászjelentés. *Új Nemzedék*, 1933. október 12. 6; Meghalt Bíró Zsigmond, a Pesti Hazai Takaréknél elnöke. *Esti Kurir*, 1933. október 11. 5; Menczel 1940: 194.

76 BFL VII. 2. e. Cg. 2759, Okm. 2380, Cg. 13203/1920, Okm. 4203. Szőlőtermelő és értékesítő r.-t. *Borászati Lapok*, 1912. január 21. 59.

77 Szőlőtermelő- és Értékesítő Társaság. *Világ*, 1912. január 19. 17.

78 A svájci származású Weber Edét 1870-ben hívta Magyarországra báró Eötvös József tanárnak. Weber Ede szorgalmazta a homoki szőlőtelepítést, végül ő maga 320 000 svájci frankért vásárolt meg 2000 kat. hold futóhomokot. A kitartó munka meghozta az eredményt, mert országosan ismert lett, még Wekerle Sándor miniszterelnök is többször meglátogatta Helvéciát. Emlékezés Weber Edére. *Borászati Lapok*, 1934. január 20. 21.

79 A kecskeméti szőlőtelepesek. *Magyarország*, 1913. június 4. 13.

80 12%-os osztalékot tudtak fizetni. A Weber-telepes. *Kecskeméti Lapok*, 1913. június 5. 3.

81 A kecskeméti szőlőtelepesek. *Magyarország*, 1913. június 4. 13.

82 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1918. és 1919. évekről.

Epilógus

1922–1923 folyamán Kohner Adolf és a Földhitelbank sorsa elvált egymástól. 1922 őszén Kohner Adolf eladta saját Földhitelbank-részvényeit, mert a decemberi rendkívüli közgyűlésen már csak 30 darab részvényt tett le, ami az (utolsó közgyűlési alkalommal betöltött) elnöki tisztség miatt kötelező részt jelentette csupán. Korábbi tulajdonostársai ugyanúgy távoztak a Földhitelbankból, eladva a részvényeiket. Az 1924. március 20-i *Központi Értesítő*ben található bejegyzések szerint báró dr. Kohner Adolf, Walder Gyula, Bíró Zsigmond, Diner Gyula, báró Kohner Willy, Lichtenstein László, Polnay Jenő, dr. Tóth Béla, Walder Béla, gróf Wenckheim Dénes, Erney Károly, báró Hazai Samu, Hajdú Zoltán és Hirsch Albert aláírási joga megszűnt a Földhitelbanknál.⁸³ De a kapcsolat nem szakadt meg közöttük, 1924 őszén együtt alapítottak egy földbérlő céget.⁸⁴

Az első világháborút követő gazdasági-politikai változások feltételezhetően szerepet játszottak abban, hogy Kohner Adolf és a vele szoros üzleti kapcsolatban állók együtt léptek ki a Földhitelbankból 1922 végén. A fennmaradt források egyike sem szolgáltat konkrét részleteket az eseményekről, de valószínűnek tűnik, hogy több tényező együtt eredményezte ezt. Feltehetőleg egy hosszabb folyamat előzte meg a részvények eladását. Paupera Ferenc vezérigazgató már 1920 szeptemberében hetekig tárgyalt Párizsban a francia befektetők szerepvállalásának feltételeiről. A tárgyalások elhúzódtak, mert a befektetők ugyan másfélszeres áron is hajlandóak lettek volna megvásárolni a részvényeket, de „*az ellenértéket nem készpénzben akarnák lefizetni, hanem átvállalnák néhány budapesti pénzintézet Párizsban fennálló háború előtti adósságának megfelelő részét*”.⁸⁵ A szándék kivitelezésének módjáról azonban nincs további információnk, csak a tényt tudjuk megállapítani, 1923-ra angol és francia főrésztulajdonosok uralták a bankot. Sir William Gartwaite nemcsak részvényeket vásárolt, hanem az alaptőke felemelésében is részt vett, így az 1923. július 31-i közgyűlésen már 204 575 darab részvényt tett le (a teljes mennyiség 51,14%-át).⁸⁶

A megújult vezetéssel felálló Földhitelbank csupán 1929-ig tudott működni, mert az év nyarán a betétesek már nem jutottak hozzá pénzükhöz. Ezután következett a kényszerezegyezségi tárgyalás, majd az önkéntes felszámolás, de ennek folyamatát nem részletezzük, mert még 1937 decemberében is felszámolási közgyűlést tartottak,⁸⁷ míg a bevezetésben említett munkaügyi pereskedés 1943-ig tartott. A bukás okai között megemlíthető, hogy a Földhitelbank „a takarékbetét-állomá-

83 *Központi Értesítő*, 1924. március 20. 417.

84 A Földhitelbank volt magyar érdekeltei új földbérlő vállalatot alapítottak. *Az Est*, 1924. november 25. 15.

85 Franciák a Földhitelbankban. *Pesti Napló*, 1920. szeptember 17. 5.

86 BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. 1923. július 31-i közgyűlési jegyzőkönyv.

87 A Földhitelbank felszámolása. *Közgazdasági Újság*, 1937. december 21. 13.

nyát nem likvid üzletekbe fektette, rövid lejáratú kölcsönökből vásárolt ingatlanokat parcellázás végett, ami pedig csak hosszú távon megtérülő befektetés”.⁸⁸

Kohner Adolfnak megszakadt a hivatalos kapcsolata az Angol–Osztrák Bankkal is, 1922 végén már nem volt tagja a vezetőségnek, noha Engel Pál, Korner Gusztáv és Hajdú Zoltán továbbra is benne maradt az átalakult igazgatótanácsban.⁸⁹ Ezzel időben egybeesett, de nincs vele összefüggésben, hogy 1922. december 31-én lejárt az Angol–Osztrák Bank tíz évre biztosított alapítói előjoga a Földhitelbankban, tehát a következő tőkeemeléskor nem tarthatott igényt automatikusan az új részvények felére.

Kohner Adolf már 1921-ben, a Földhitelbankból való kilépését megelőzően átalakította a Kohner Adolf Fiai céget, hogy banki tevékenységet is folytathasson. Mivel számos más cége és érdekeltsége volt, úgy is megfogalmazhatjuk a Földhitelbankból való kilépését, hogy más területekre helyezte át üzleti tevékenysége súlyát, valószínűleg a várható magasabb nyereség reményében. Például a Földhitelbankkal egy időben, 1911-ben alapította meg a legfontosabb textilgyárát, a Hungária Jacquard Szövőgyár Rt.-t.⁹⁰ Az első világháborút követő években további kilenc textilgyárat hozott létre a magánbankháza és vállalatai közreműködésével, vagy az érdekeltségébe került cégeken keresztül.⁹¹

A növekvő textilipari részvétel mellett a család tulajdonában álló cégek⁹² fenntartása, működtetése, csökkenő vagy megszűnő nyeresége arra késztette Kohner Adolfot, hogy angol, svájci és holland bankházaktól hiteleket vegyen fel, majd 1924-től sor került több kevésbé prosperáló cég eladására.⁹³

A családi cég banki tevékenysége részeként foglalkozott leszámítolással is, Kohnerék ennek keretében nemcsak vidéki pénzüzeteknek, hanem vidéki kereskedőknek is kedvező visszleszámítolási hiteleket nyújtottak. A gazdasági válság alatt derült ki, hogy ez az üzletág súlyos kockázatokat rejt magában, és kiderült az is, hogy Kohnerék nem rendelkeztek azzal a szervezettel, amely e kockázat elhárítására alkalmas lett volna. A fizetéseképtelenné vált ügyfelektől nem tudták behajtani a pénzüket, fizetési zavarba kerültek, és az ebből előállt veszteségek meglehetősen

88 Pogány 2007: 116.

89 Az Angol–Osztrák Bank 1921 végén két közgyűlésen döntött arról, hogy „átruházza egész vagyonát minden jogával és kötelezettségével együtt, egy Nagy-Britanniában alakuló új pénzüzetre, oly módon, hogy régi részvényeseinek az új intézet megfelelő mennyiségű részvényt enged át”. A Bank of England és a Glyn Mills et Co. bankcsoport megegyezése eredményeképpen 1922. március 27-én megalakult az Anglo–Austrian Bank Limited. Nagy Magyar Compass 1922: 32.

90 Kohner Adolf összesen tizenegy textilipari érdekeltségéből csak a Hungária Jacquard Szövőgyár Rt. és annak leányvállalata, a Continental Szalagszövőgyár Rt. maradt meg birtokában haláláig, 1937-ig.

91 Kohner családi érdekeltségei közül meg kell említeni az 1868-as alapítású Első Magyar Gyapjúmosó és Bizományi Rt.-t. Első Magyar Gyapjúmosó és Bizományi r.-t. *Az Ujság*, 1920. november 21. 5.

92 A Kohnerék kezében lévő cégeket a *Honi Ipar* folyóirat sorolta fel. A Kohner bankház fegyverletétele. *Honi Ipar*, 1931. december 1. 1.

93 Kohner Adolf 1924-ben az Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt.-től, 1925-ben a Selypi Cukorgyár Rt.-től, 1928-ban az Első Kecskeméti Konzervgyár Rt.-től szabadult meg. Hlbocsányi 2014: 172–177.

nagyok voltak. Az 1931 nyarán bekövetkezett bankzárlat súlyosbította a gondokat.⁹⁴ A zárlat, a devizakorlátozás és a bezáruló nemzetközi piacok elvágták Kohnerék előtt a külföldi rövid lejáratú hitelfelvétel lehetőségét. Az érdekelt külföldi hitelezők ugyanis kifogást emeltek az ellen, hogy Kohnerék ebben az időszakban a belföldi hitelezőiket kielégítsék, akik követelése különben sem volt számottevő a cég státusához képest. A külföld a halasztás fejében megfelelő biztosítékokat követelt, amit a cég már nem tudott teljesíteni.

Dr. báró Kohner Adolf 1931. november 23-án elhatározta banküzlete felszámolását.⁹⁵ Gróf Károlyi Gyula kormánya Kohner Adolf bejelentése előtt két nappal jelentetett meg egy rendeletet, amely bíróságon kívüli magánegyezséget tett lehetővé a „bankári cégeknek”.⁹⁶ A két esemény időbeli közelsége miatt a sajtó Lex Kohnernek hívta a rendeletet.⁹⁷

Kohner Adolf tehát 1933. február 6-án a hitelezőkkel kényszeregyezséget kötött, melynek során rendelkezésre kellett bocsátani a cég minden vagyonát és a család magánvagyonát is.⁹⁸ 1934 és 1936 között elárverezték a család képzőművészeti gyűjteményét,⁹⁹ a Damjanich utcai Kohner-palotát,¹⁰⁰ majd a Bécsi utcai bankházat és több vállalati érdekeltséget is, de a Korner-érdekeltségek felszámolása csak 1942. július 7-én fejeződött be.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII. 2. e. Pesti (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék (1946-tól Budapesti Törvényszék) iratai, Cégbírószági iratok (1876–1949)

régi Cg. 285/1911, Cg. 1494. Okm. 2177. Földhitelbank Rt. (1911–1946)

Cg. 2759, Okm. 2380. Helvécia Szőlőtermelő és Értékesítő Rt. (1911–1949)

régi Cg. 1890/189, Cg. 1329, Okm. 409. Hungária Műtrágya-, Kénsav- és Vegyipar Rt.

régi Cg. 21/1876, Cg. 7776. Kohner Adolf és Fiai (1876–1944)

Cg. 13203/1920, Okm. 4203. Sertéshizlalo és Nagyvagó Rt. (1920–1955)

⁹⁴ Kohnerék és – mások. *Nemzeti Ujság*, 1931. november 26. 1–2.

⁹⁵ A cégbírószági bejegyzés csak 1933. december 5-én történt meg. BFL VII. 2. e. régi Cg. 21/1876, Cg. 7776. 146. kötet; Kövér 1997: 51.

⁹⁶ 1931. évi 6350. M. E. sz. rendelet, a csődön kívüli kényszeregyezségi eljárásról szóló 1410/1926. M. E. sz. rendelet módosításáról.

⁹⁷ A Kohner bankház fegyverletétele. *Honi Ipar*, 1931. december 1. 2.

⁹⁸ BFL VII. 2. e. régi Cg. 21/1876, Cg. 7776. Dr. Párkány Frigyes, a Kohner család jogi képviselőjének 1936-os fellebbezése.

⁹⁹ Az Ernst Múzeum nagy eseménye februárban: báró Kohner Adolf világhírű műgyűjteményeinek aukciója. *Pesti Napló*, 1934. február 17. 11.

¹⁰⁰ Öt parcellára osztva értékesítették a Damjanich uccai Kohner-palota telkét. *Pesti Napló*, 1935. december 25. 74.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
Z 109. Földhitelbank (1910–1944)

Magyar Statisztikai Évkönyv, 1900, 1910, 1911.

Mihók-féle Compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Budapest, 1910–1912.

Nagy Magyar Compass (azelőtt Mihók-féle). Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Budapest, 1912–1925.

Nagy Magyar Compass (azelőtt Mihók-féle). Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv. Szerk. Della Vedella Mihály. Budapest, 1926–1932.

Az Est, 1916.

Az Ujság, 1911–1921.

Borászati Lapok, 1912–1934.

Esti Kurir, 1933.

Honi Ipar, 1931.

Kecskeméti Lapok, 1913.

Közgazdasági Újság, 1937.

Központi Értesítő, 1876–1948.

Magyar Közgazdaság, 1939.

Magyarország, 1911–1914.

Miskolci Reggeli Hírlap, 1932.

Nemzeti Ujság, 1931–1937.

Népszava, 1925.

Nyírvidék, 1927.

Pesti Hírlap, 1924.

Pesti Napló, 1909–1936.

Új Nemzedék, 1933.

Ujság, 1944.

Világ, 1912–1921.

Wiener Salonblatt, 1922.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bagdi Róbert – Hlbocsányi Norbert 2019: Konzervgyártás Kecskeméten a 20. század első felében.

In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2019. Uradalom – Vállalat*. Főszerk. Kövér György, Pogány Ágnes, Weisz Boglárka. Budapest, 325–353.

Bencze Géza – Koroknai Ákos 1989: *A selypi cukorgyár története*. Selyp.

Berend T. Iván – Ránki György 1955: *Magyarország gyáripara az imperializmus első világháború előtti szakaszában 1900–1914*. Budapest.

Csíkvari Antal 1938: *Csongrád megye*. (Vármegyei szociográfiák 1.) Budapest.

Halmos Károly 2004: A Hatvany-Deutsch dinasztia. Nagyvállalkozók és befektetők nemzedékei.

In: Sebők Marcell (szerk.): *Sokszínű kapitalizmus. Pályaképek a magyar tőkés fejlődés aranykorából*. Budapest, 84–97.

Halmos Károly 2005: Hálózatok és hierarchiák a 19. századi üzleti életben. *Aetas* (20.) 1–2. 44–51.

- Hlbocsányi Norbert 2012: A Kohner család vállalkozásai. In: *Tanulmányok Budapest múltjából XXXVII.* Szerk. Szvoboda Dománszky Gabriella. Budapest, 43–76.
- Hlbocsányi Norbert 2014: Színház és vállalkozás. Az Unió Rt. és a pesti pénzüligarchák. *Fons. Forráskutatás és történeti Segédtudományok* (21.) 3. 139–197.
- Hlbocsányi Norbert 2015: A százbereki báró Kohner család. In: *Zounok 29. Levéltári évkönyv.* Szerk. Csöngé Attila, Czégény Istvánné, Pozsgai Erika. Szolnok, 137–170.
- Hungária Műtrágya, Kénsav- és Vegyipar Rt. 1941: *A Hungária Műtrágya, Kénsav- és Vegyipar R.T. 50 éve. 1890–1940.* H. n.
- Kövér György 1982: *Iparosodás agrárországban. Magyarország gazdaságtörténete 1848–1914.* Budapest.
- Kövér György 1997: A pesti kereskedő-bankár másodvirágzása és az iparfinanszírozás a 20. század első felében. *Replika* 25. 47–53.
- Kövér György 2002: A Schosberger-klán. In: Kövér György: *A felhalmozás íve. Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok.* Budapest, 47–52.
- Kövér György 2011: Kapitalista szocializáció. Cégörökítési stratégiák a 19. század végi nagypolgári családoknál. In: Aczél Ágnes et al. (szerk.): *A társas szociológus. Tanulmányok Somlai Péter születésnapjára.* Budapest, 36–49.
- Kövér György 2012: Deutsch Ig. és Fia. In: Kövér György: *A pesti City öröksége. Banktörténeti tanulmányok.* Budapest, 197–205.
- Lengyel György 1993: *A multipozícionális gazdasági elit a két világháború között (Fejezetek egy történetiszociológiai kutatásból).* Budapest.
- Magyar Életrajzi Lexikon 1982: *Magyar Életrajzi Lexikon.* 2. L–Z. Budapest.
- Menczel Lajos 1940: *A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület százéves története.* II. 1890–1939. Budapest.
- Pogány Ágnes 2007: Bankválság és bankkonsolidáció a két világháború között. A Magyar Általános Hitelbank esete. In: Dévényi Anna – Rab Virág (szerk.): *Receptek válságra. Pénz és gazdaság a 20. század első felében.* (Pannónia Könyvek) Pécs, 115–134.
- Révai Nagy Lexikona 1915: *Révai Nagy Lexikona.* 13. Lovas–Mons. Budapest.
- Sebők Éva 1993a: A pénzintézetek fejlődésének néhány jellegzetessége az első világháború előtti években. *Kereskedelmi Szemle* (34.) 2. 45–49.
- Sebők Éva 1993b: A magyarországi földhitelintézetek az első világháború előtti években. *Kereskedelmi Szemle* (34.) 9–10. 63–66.
- Tomka Béla 1999: *Érdek és érdektelenség. A bank-ipar viszony a századforduló Magyarországn, 1892–1913.* Debrecen.
- Tomka Béla 2000: *A magyarországi pénzintézetek rövid története 1836–1947.* Budapest.
- Uj Idők Lexikona 1938: *Uj Idők Lexikona.* 9–10. Eötvös–Frémont. Budapest.
- Varga László 2016: *A csepeli csoda. Weiss Manfréd és vállalata a Monarchiában.* (Várostarténeti tanulmányok 15.) Budapest.